

právě to umožní nový pohled na umělcovy artefakty, totiž na to, kterak se v nich zrcadlí jeho filozofické zájmy v Moskvě a Marburgu, například učebnice G. I. Čelpakova, studium Huma, Špeta, Rickerta, Brentana, Husserla, Schellinga, Platóna, Cohena, Spinozy, Descartesa či Leibnize. Ukazuje se, že Pasternakovy zájmy překračovaly často z filozofie k psychologii a náboženství, a zůstává dosud poněkud záhadou, proč se rozhodl pro poezii právě v Mexce filozofie Marburgu.

Kniha G. Čchartišviliho se nezabývá novým tématem: navíc název pokrývá pouze jednu část práce, neboť první kapitoly jsou věnovány obecně člověku a sebevraždě (Человек и самоубийство). Autor tu probírá historii otázky od antiky po novověk, o němž oprávněně mluví jako o věku sebevražd: ve futurologickém závěru vidí budoucnost lidstva osvobozeného od chorob pochmurné (nutnost euthanasie) a postupně tu přechází k thanatologii, neboť člověk prý toužil a touží po smrti a otázkou jen zůstává, jak ho potká. Autor líčí také souvislosti náboženství, geografie a sebevraždy a ve finální partii se zabývá spisovatelem, jejichž profesi pokládá z hlediska sebevraždění za mimořádně rizikovou: zdůvodňuje to tím, že tito lidé pohlédli přímo na tragické kořeny lidské existence a dokládá to impozantním soupisem spisovatelů-sebevrahů s jejich portrétem a stručným vylíčením okolností sebevraždy. Lze jen litovat, že kniha se bohužel nevyznačuje náležitou vědeckou akribií: postrádáme tu řadu zásadních položek sekundární literatury (není tu ani proslulý Masarykův spis), z poslední doby zejména německou disertaci Alexandra Grafa (*Das Selbstmordmotiv in der russischen Prosa des 20. Jahrhunderts*, 1996, viz naši recenzi in: *Slavia*, roč. 66, 1997, seš. 2, s. 242–243).

Němci v Rusku je tradiční, byť v minulosti v SSSR potlačované téma. Již úvod, který napsal německý generální konzul v Sankt-Petěrburgu, slavista a rusista Dieter Boden, jenž se roku 1968 etabloval známou prací *Das Amerikabild im russischen Schrifttum bis zum Ende des 19. Jahrhunderts*, naznačuje, že ambiciózní projekt by mohl být kompletován a že zcela oprávněně začíná Němci petrohradskými. Defiluje zde plejáda vědců a kulturních činitelů, kteří vytvářeli v městě nad Něvou duchovní atmosféru od jeho založení roku 1703: současně se ukazuje, jak tradiční, dávné vztahy Ruska a Německa v nových podmínkách ožívají, jak se znovu kultivuje ona úloha Němců jako těch, kteří svou mocenskou úlohu od časů Alexeje Michajloviče realizují jako poradci skrze jinou mocnost. Toto spojení přineslo významné hodnoty a na ty se zde upozorňuje, ale nelze nepřipomenout, že vedlo také ke konfliktům, které v určitých situacích propukaly. Sborník – byť převážně historický, technický a přírodovědný – je dokladem postupujícího rusko-německého sblížování: jde o proces přirozený, kreativní a užitečný, neboť jej lze chápat v rámci komplexních evropských aktivit.

Ivo Pospíšil

DĚJINY LITERATUR ZÁPADNÍCH A JIŽNÍCH SLOVANŮ.

Istorija literatur zapadnyh i južnyh slavjan 1–2, Moskva 1997, 886 + 670 s.

Více než sto deset let od vydání známých dvousvazkových Pypinových-Spasovičových Dějin slovanských literatur (*Istorija slavjanskich literatur I.*, 1879, II., 1881) se nyní skupina autorů z Ústavu slavistiky a balkanistiky Ruské akademie věd ujala úkolu sepsat třísvazkové Dějiny literatur západních a jižních Slovanů. První svazek pojednává o období „od pramenů do poloviny 18. stol.“, druhý zahrnuje „druhou polovinu 18. stol. do 80. let 19. stol.“. Zamýšlený třetí svazek má zachytit dějiny literatur západních a jižních Slovanů do poloviny 20. stol.

Autoři mohli navázat na monografie, které vznikly v jejich vědecké instituci již dříve: Očerki istorii bolgarskoj literatury XIX–XX vekov (1959), Očerki istorii češskoj literatury XIX–XX vekov (1963), *Istorija polskoj literatury 1–2* (1968–1969), *Istorija slovackoj literatury* (1970), i na výsledky osmisvazkových Dějin světové literatury (*Istorija vsemirnoj literatury*), které vydal jejich sestřský ústav (1984–1994).

I v tak početném akademickém ústavu však bohužel dodnes nevznikly samostatné dějiny srbské, chorvátské, slovinské, makedonské a lužickosrbské literatury. Námí recenzovaná práce by proto podle názoru jejích autorů měla tento nedostatek „do značné míry kompenzovat“. Pokusím se ukázat, zda tomu tak skutečně je.

Jistě můžeme uvítat, že se literárním historikům předkládá souhrnný, přehledný, vnější, ruský pohled na dějiny západoslovanských a neúplných literatur jižních Slovanů. Je užitečný, ba přímo nezbytný, z několika důvodů: nastoluje otázku, co je to národní literatura, kdy začínají dějiny národní literatury, jaký je vztah „národní“ literatury k „cizí“ literární minulosti ap. Zjišťujeme aspoň částečně, jaké jsou názory jednotlivých autorů na literárněhistorický i obecně historický vývoj západních a jižních Slovanů, jaká jsou jejich metodologická východiska i jejich hodnotící kritéria, do jaké míry uplatňují srovnávací principy, v čem se jejich pohled liší od hodnocení literárního procesu „domácími“ badateli, nakolik se početnému (patnáctičlennému) autorskému kolektivu podařilo sladit své postupy, své vidění vývojových shod, analogií (aspoň těch, které se vyvíjely v národnostně různorodém a jazykově polylingvním, ale společném kulturním prostředí osmanské a rakouské říše) a zvláštností slovanských literatur i periodizace jejich procesu.

Oba svazky jsou členěny obdobně. Kromě nezbytných úvodů je o téměř každé slovanské národní literatuře (s výjimkou polské literatury, která si přirozeně vyžádala podrobnější vnitřní členění) pojednáno v samostatné kapitole. Všechny kapitoly přitom mají obdobnou strukturu a stejné členění. Podrobnější rozbor obou svazků by byl nesporně v nejednom směru užitečný, vyžádal by si však mnohem větší prostor. Poukáží proto jen na jedno „přehlédnutí“ (nebo záměr?), na jednu literárněhistorickou a metodologickou „neujasněnost“ autorů výkladu o bulharské literatuře.

Jestliže literárněhistorická slavistická věda již dávno přijala za správné, že cyrilometodějské období a staroslověnské písemnictví patří do dějin všech Slovanů, pak udivuje, že v obou námí recenzovaných svazcích nenajdeme výklad o vývoji makedonské literatury. A to údajně proto, že se makedonský národ zformoval definitivně teprve po roce 1945. Může však podobný politicky zabarvený, nacionalisticky vypjatý argument z hlediska historického, politického a literárněhistorického vůbec obstát?

Kdyby podobný princip přijal autor kapitol o slovenské literatuře, musel by rovněž začít svůj výklad až teprve od konce 30. let 20. stol., kdy se slovenský národ zformoval v moderní národní společenství a kdy se vlastně definitivně emancipoval (obdobně jako makedonský národ) až teprve počátkem 90. let 20. stol., tj. se vznikem samostatného, suverénního slovenského státu.

Dají se snad dějiny, a tudíž také dějiny literatury vykládat pouze jako dějiny státu (soustátí, říše apod.), v němž se v daném historickém období vyvíjely? V takovém případě by Slovinci nemohli vůbec psát o své středověké literatuře, neboť se území dnešní Slovenské republiky ve středověku nazývalo mj. Horními Uhrami.

Žádný rozumný literární slavista dnes nepopírá, že etnogeneze makedonského národa má mnoho společných rysů s etnogenezí Bulharů, že v určitých historických obdobích (zvláště pak v 19. stol.) bulharsko-makedonský literární a kulturní vývoj probíhal téměř společně. Přitom však probíhaly jak uvnitř bulharsko-makedonského teritoria, tak také v emigrantských a jiných kulturních centrech (Pešť, Vídeň, Braila, Bukurešť, Cařihrad, Smyrna, Ioannina aj.), vedle integračních také diferenciální procesy, které si заслужují podrobnější výklad.

Autofi výkladu o bulharské literatuře přijali zastaralé názory, které nás vracejí zpět někam do 19. stol. Zároveň jako by úplně zapomněli, že právě v období tzv. národního obrození slovanských národů probíhající diferenciální tendence podněcovaly, rozvíjely a upevňovaly národnostní uvědomění a nakonec vyústily v separatismus a vedly ke vzniku samostatných jazyků a národních celků. Na tuto tzv. logiku času, přirozenou logiku historického vývoje, zdá se, I. I. Kaliganov a M. G. Smoljaninová zcela zapomněli.

V bibliografii I. svazku se uvádějí mj. také Jakobsonovy a Ďurišinovy teoretické a metodologické práce. Autorský kolektiv recenzovaných dvou svazků Dějin literatur západních a jižních Slovanů však zůstává i nadále v zajetí tradičních metod zpracování. Jako by do Ústavu slavistiky a balkanistiky RAV nepronikly moderní názory o meziliterárních společenstvích, dvojdomosti

a biliterárnosti. Dokonce jim zůstávají cizí názory některých jejich kolegů, kteří jsou rovněž autory četných hesel v mnohosvazkové Stručné literární encyklopedii (Kratkaja literaturnaja enciklopedija, 1962–1976). Kdyby např. nahlédli do hesla Roman Jakobson (kterého citují), zjistili by, že je uveden jako dvojdómý (rusko-americký) autor. Můžeme jej dokonce řadit k trojdómým autorům, neboť je mj. jako významný představitel Pražského lingvistického kroužku a autor četných studií a monografií o českém verši, českých duchovních písních a mnoha jiných prací také českým vědcem.

Škoda, že recenzované svazky Dějin literatur západních a jižních Slovanů nemohou nahradit dosavadní absenci samostatných rusky psaných dějin srbské, charvátské, makedonské a lužicko-srbské literatury.

Ivan Dorovský

PRVNÍ MONOGRAFIE O JIŘÍM HAUSSMANNOVI

Pavel Pešta: *Satirik převratu Jiří Haussmann*. Atlantis, Brno 1999.

Pavel Pešta patří k dlouholetým spolupracovníkům brněnského Ústavu slavistiky. Z jeho četných prací věnovaných satirě můžeme v této souvislosti uvést alespoň zásadní stať *Satira v české avantgardě*, věnovanou u příležitosti jubilea Romana Jakobsona českým poetistům (srov. *Litteraria humanitas. Roman Jakobson IV*, Brno 1996, s. 257–264). Na cestě k sepsání syntetické práce o české meziválečné satirě došel autor k nezbytnému zastavení u osobnosti svým způsobem ojedinělé – u satirika par excellence Jiřího Haussmanna, jehož pokládá „za druhého nejvýznamnějšího českého satirika 20. století po Jaroslavu Haškovi.“

Haussmann byl o patnáct let mladší než Hašek, oba zemřeli v témže roce 1923. Datem svého narození (1898) byl Haussmann blízký představitelům české proletářské poezie i poetistům. Poetika české avantgardy i moderny mu však byla cizí, jak je to zřejmé z jeho satiry na nejvýznamnějšího představitele českého symbolismu Otokara Březinu, z jeho posměšné reakce na avantgardní poezii i na proletářskou stylizaci Jiřího Wolkra, jenž ho přežil díky téže zákeřné chorobě jen o rok. Již z těchto několika poznámek je patrné, že Haussmann byl autor značně rozporuplný. Charakterem své tvorby navazoval na českou realistickou satiru, především na Karla Havlíčka Borovského, objektivistickým přístupem, často kritizovaným svými současníky, byl blízký pozitivismu. Můžeme-li Haška díky některým jeho půvabně poetickým neologismům pokládat za předchůdce poetismu (srov. D. Kšicová, *Poetika českého humoru. [J. Hašek, K. Čapek, B. Hrabal]*, SPFFBU, D 39, 1992, s. 75–81), pak Haussmann je spíše z rodu Dykova. Modernímu estetickému citění je snad nejbližší dobře volenou nadsázkou a vysokým intelektem své tvorby.

Pavel Pešta zajímavě rekapituluje všechny peripetie Haussmannova života i díla. Upozorňuje na rozporuplné hodnocení jeho tvorby, z níž bylo záměrně i z neznalosti vynecháváno vše, co se pisatelům nehodilo. Jen tak mohlo dojít k tomu, že se z odpůrce bolševické diktatury a nekompromisního Šmeralova kritika stal příslušníkem proletářské poezie, blízkým komunismu. Pavel Pešta, který je druhým svým oborem historik, dává Haussmannovu tvorbu do historických souvislostí, jež mu umožňují ozřejmit i místa, jejichž satirické ostří je zřejmé pouze s dobovým výkladem. To je ovšem jedna z obecně známých slabín aktuálně cílené satiry. Peštův čtivě psaný text provází řada ukázek Haussmannových veršů. Na závěr jsou pak připojeny Haussmannovy méně známé veršované i prozaické texty. Z hlediska česko-ruských vztahů je zvláště zajímavý hrdinský epos o šesti zpěvech s průzračným názvem *Karminová garda* (1918–19). Tak se totiž nazvali častí čestí bojovníci, kteří se v Haussmannově skladbě vydali pod Šmeralovým vedením do Ruska na pomoc Říjnové revoluci. Na závěr skladby konstatuje bohatýr Šmeral uprostřed širé planiny poseté zahňavajícími těly zrádců rudého teroru: „Teď teprv,“ vzdychl, „širá, svatá Rusi./ teď teprv budeš svobodna..“ Podobně komentuje Haussmann v *Písní bez konce* pokus o komunistický puč roku